

УДК 330(447):303.09

А. С. Філіпенко,
доктор економічних наук,
професор Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, президент Української асоціації
економістів-міжнародників

МОДЕЛЬ НАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ РИСИ

Стаття присвячена проблемі змісту та соціальної спрямованості української економіки. В ній системно розглядаються генетичні, антропологічні джерела, цивілізаційні чинники впливу на вітчизняне господарське середовище і чинні ендогенні та екзогенні фактори формування національної економічної моделі. Значна увага приділена використанню досвіду розвинутих країн зі створення раціональних економічних систем. Аналізуються питання оптимізації економічної політики в Україні.

Ключові слова: національна економічна модель, раціональна економіка, сталість економічної системи.

А. С. Филипенко

МОДЕЛЬ НАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ДЛЯ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЧЕРТЫ

Стаття посвящена проблеме содержания и социальной направленности украинской экономики. В ней системно рассматриваются генетические, антропологические источники, цивилизационные детерминанты воздействия на отечественную хозяйственную среду и нынешние эндогенные и экзогенные факторы формирования национальной экономической модели. Значительное внимание уделено использованию опыта развитых стран по созданию рациональных экономических систем. Анализируются вопросы оптимизации экономической политики Украины.

Ключевые слова: национальная экономическая модель, рациональная экономика, устойчивость экономической системы.

A. S. Filipenko

MODEL OF NATIONAL ECONOMY FOR UKRAINE:
THE BASIC FEATURES

The article is dedicated the problem of content and social direction of Ukrainian economy. It systemically consider genetic and anthropologic sources, civilizational determinants which is influenced to the native economy, present endogenous and exogenous factors of the creation of national economic model. Is accentuated on the using of the experience of developed countries in terms of making the rational economic systems. There is analysis a question of optimization of Ukrainian economic policy.

Key words: national economic model, rational economy, sustainability of economic system.

Постановка проблеми. Хотів би привернути увагу до моделі народної економіки. Її принципи близькі до скандинавської моделі. Вона передбачає широке залучення громадян до всіх економічних процесів, починаючи з реальної приватизації та акціонування в інтересах переважної частини суспільства (а не групи олігархів, як це сталося в дійсності в Україні), та до управління підприємствами і установами всіх форм власності. Для виправлення ситуації, яка в соціальному вимірі набуває загрозливого характеру, потрібно обмежити обсяги власності в одних руках, щоб протидіяти латифундації на селі, яка вже проглядається, та надконцентрації промислової власності, яка нині існує. В управлінні підприємствами різних типів в Україні практично не беруть участі громадяни. Водночас у розвинутих країнах вагому роль у вирішенні соціальних і виробничих пи-

тань на всіх рівнях відіграють профспілки, які реально захищають інтереси трудящих, долучаються до управління компаніями, фірмами тощо. У нас є лише формальні представництва, які не справляють жодного впливу на перебіг подій. В Україні фактично відсутня фінансова та економічна прозорість. Не публікуються для широкого загалу звіти про фінансові результати діяльності підприємств.

Мета статті – системно розглянути генетичні, антропологічні джерела, цивілізаційні чинники впливу на вітчизняне господарське середовище, визначити чинні ендогенні та екзогенні фактори формування національної економічної моделі, проаналізувати досвід розвинутих країн зі створення раціональних економічних систем, а також можливості оптимізації економічної політики в Україні.

Основні результати дослідження. Вибудовуючи в Україні модель народної економіки, за основу потрібно взяти досвід розвинутих країн Заходу. Це скандинавські, рейнські, латинські, частково англосаксонські моделі. Першою фундаментальною складовою зазначених моделей є інституційна сфера: римське право, яке дає певний простір для економічного розвитку, правові інституції, законодавство та ін. Інституційна сфера є дуже важливою. Вона або гальмує економічний розвиток, або надає економічну свободу і прискорює господарський поступ [1, с. 156–157].

Другою складовою є трудова етика, яка ґрунтується на християнських цінностях. На жаль, ми маємо дуже низький рівень трудової етики на всіх рівнях. Потрібно починати ліквідувати корупцію та тіньову економіку із самого низу і думати як реанімувати трудову етику в процесі формування й утвердження громадянського суспільства. Очевидно, освітянська і наукова сфера України має бути пріоритетною, враховуючи існування складних моментів у міжконфесійних відносинах, що не сприяє кристалізації єдиної парадигми трудової етики сакрального типу.

Нарешті, третьою складовою є вільна ринкова економіка, яка має жорсткі правові основи, усталене законодавство. Лише на такій базі можуть розвиватися економічна свобода, підприємництво, ефективніше використовуватися природні, інтелектуальні, фінансові та інші ресурси.

Ми повинні мати чіткий розподіл повноважень, якого досягнуто в розвинутих країнах. Там бізнес займається бізнесом, влада – владою, церква – церквою. А в нашій державі все змішано: церква займається політикою, бізнес узагалі весь у владі, а влада – у бізнесі. Таким чином створюється невиразний конгломерат, який породжує безвідповідальність, порушення норм права і моралі, всездозволеність та інші негативні явища, що набувають тотального характеру.

Україні потрібно зосередити зусилля на забезпеченні сталості національної економічної системи. Поки що вона є дуже нестабільною та вразливою до внутрішніх і зовнішніх шоків та інших подразників. Існує пряма залежність між економічною, політичною і соціальною рівновагою в суспільстві. У науковому середовищі напрацьовані відповідні моделі, які забезпечують економічну рівновагу. Нам відомі політичні устрої, які гарантують політичну стабільність. А що ми маємо в Україні нині? Розбалансованість влади, некооперативну поведінку між основними центрами прийняття економічних рішень. Ці явища дуже пов'язані та взаємно впливають одне на одне. Якби в Україні була політична стабільність останні 2–3 роки, ми б не мали такого сильного негативного впливу світової фінансової кризи.

Подолання в Україні фінансово-економічної кризи, викликаної внутрішніми і зовнішніми шоками, створює певні передумови для наступного сталого та збалансованого господарського поступу. Однак закріпити цей успіх і розпочати широкомасштабні структурні реформи на нинішньому, все ще вузькому плацдармі ринкового простору, буде вкрай складно та проблематично. Наступний період вимагатиме істотного розширення формату реформ, розробки й реалізації національної програми всеосяжної модернізації економіки та суспільства, набуття ними ознак і рис, що притаманні сучасним цивілізаційним процесам [6].

Одним із важливих напрямів вирішення цього історичного завдання є формування в Україні раціональної економіки. Її основу, як показує досвід розвинутих країн, складає економічна зацікавленість, тобто прагнення підприємців, у т.ч. власників акцій, до максимізації прибутку: землевласники хочуть отримати відповідну ренту, капіталісти – вигідний відсотковий прибуток на капітал. Водночас робітники зацікавлені в отриманні суспільно необхідного рівня заробітної платні.

Названі параметри раціональної економіки зумовлюються змістом і характером суспільного виробництва, усією системою соціальних відносин та ґрунтуються на реалізації специфічних інтересів тих, хто бере участь у створенні товарів і послуг. Одна із важливих рис економічної раціональності полягає в тому, що кожен із учасників суспільно-виробничого процесу, претендуючи на власну частку створених та розподілених матеріальних благ, об'єктивно зацікавлений у досягненні високого кінцевого результату.

Таким чином, економічний інтерес є головною рушійною силою раціональної економіки, а досягнутий рівень суспільних відносин, соціального партнерства унеможливорює асиметрію, наявність «ножиць» у розподілі, що, однак, не означає тотального викоринення цього явища шляхом запровадження всезагальної рівності, коли зникають стимули для ефективної праці. Йдеться про отримання певного, обґрунтованого економічного еквівалента на вкладені у виробництво капітал чи працю. Зазначена сукупність відносин становить ядро, серцевину раціональної економіки, поширюючись на систему ефективного використання обмежених ресурсів, диктуючи раціональну поведінку фірмі в умовах конкуренції, формуючи механізм ціноутворення й багато інших похідних, підпорядкованих основоположній ідеї [5, с. 176–179].

Головними показниками раціональної економіки є:

- якість та ефективність використання ресурсів, факторів виробництва;
- техніко-технологічний і організаційний рівень виробництва;
- добробут населення;
- індекс людського розвитку та ін.

В остаточному підсумку, раціональна економіка неможлива без адекватної ментальності, яка повинна проникнути всі господарські рішення. Така економіка несумісна з позаекономічними діями, вона будується на суворому розрахунку поточних і довгострокових стратегій на рівні домогосподарств, підприємств (фірм), галузей, господарського комплексу країни в цілому.

Отже, в Україні існує потреба в реабілітації раціональності в економіці, інших сферах життєдіяльності, суспільній та індивідуальній свідомості. Цей процес, очевидно, є співзвучним із усебічною модернізацією, тобто із осучасненням господарства, українського суспільства загалом.

Розглядаючи економічну раціоналізацію у широкому контексті, слід враховувати домінування одного із двох начал у сфері культури: діонісійського чи аполонівського. Перше відзначається драматичною пристрасністю, акцентом на дисгармонії, перевищенні міри, інтересом до стихії й аномалії тощо. Можна стверджувати, що такий перебіг подій був притаманний українському етносу, починаючи з національно-визвольних змагань Б. Хмельницького до масової колективізації на селі 1930-х рр. і колізій доби незалежності 1990–2000-х

років. Протилежний діонісійському – аполонівський напрям – сповідує врівноваженість розуму та почуттів, обов'язку й пристрасті, істини і краси, інтелектуальне прозріння, орієнтацію на культ міри, нормальності та нормативності [3, с. 114]. Спроби запровадження такого начала були в УНР (1918–1920 рр.), а ще раніше окремі його елементи сформувалися на Запорізькій Січі, однак вони переривалися зовнішнім впливом.

Сучасне долучення України до цивілізаційних процесів та структур в умовах глобалізації однозначно й безальтернативно спонукає до формування глибоких раціональних основ як в економіці, так і в інших важливих сферах суспільного життя. Є всі підстави вважати, що саме утвердження раціоналізму в економіці й політиці, у суспільній та індивідуальній свідомості стане тією перепусткою, яка дозволить нам органічно інтегруватися у світовий багатомірний простір.

Досвід інших країн показує, що цей процес є тривалим і вимагає відповідних об'єктивних та суб'єктивних передумов.

Класична раціональна економіка зародилася в Західній Європі кілька століть тому і базувалася на таких засадах, як:

- ренесанс античної науки та її революційні зміни;
- раціональне римське право;
- раціональний спосіб ведення господарства;
- протестантизм, який синтезував усі зазначені вище позитивні тенденції суспільного життя.

Не абсолютизуючи та не намагаючись механічно перенести на українські терени ці та інші атрибути раціональної економіки, зауважимо, що у світі є приклади успішного застосування такої моделі поза межами Західної Європи. Найбільш яскраво це проявилось у США й Канаді, Австралії та Японії. Вражаючи досягнення продемонстрували Китай та країни регіону Південно-Східної Азії (АСЕАН), застосовуючи принципи раціональної економіки на основі конфуціанської чи буддистської трудової етики.

Усі чотири базові складові раціональної економіки присутні в Україні. Однак їхня якість, зрілість, суспільна затребуваність відзначаються строкатістю – з одного боку, та розбалансованістю, гетерогенністю, безсистемністю – з другого.

Найбільший потенціал зосереджено в науці й освіті. Попри існуюче відставання (в окремих сферах загрозливе) від провідних західних країн науково-освітнє підґрунтя раціоналізації економічних процесів в Україні можна вважати задовільним. За умов відповідного фінансування воно здатне повною мірою забезпечити науково-кваліфікаційний супровід трансформаційних процесів. Ідеться про *три головні напрями*:

1. постановка й вирішення на рівні світових стандартів сучасних теоретичних проблем перехідної економіки і практичних завдань економічної політики;
2. розробка дієвих механізмів, стимулів й інструментів, які здатні ефективно реалізувати в короткостроковому періоді інноваційну модель економічного розвитку на основі реального застосування сучасної техніки й технології в національному виробництві;
3. підготовка потужного кадрового корпусу із сучасним економічним мисленням, фундаментальною професійною підготовкою, що потребує докорінної модернізації освіти в державі.

Правова система країни як один із чинників раціоналізації економіки і її важлива інституційна складова –

надзвичайно складний конгломерат рудиментів минулого, некритичних новацій, запозичених з інших систем, неузгоджених та еkleктично пов'язаних. Дуже невиразною є парадигмальна основа права, що в кінцевому підсумку негативно позначається на економічній сфері.

Ведення господарства в Україні традиційно здійснюється інтуїтивно, особливо це стосується домашнього рівня, малих і середніх підприємств. Великі компанії, фірми намагаються розробляти бізнес-плани, впроваджувати корпоративне управління, але їм відчутно бракує демократизму, прозорості у відносинах з акціонерами, відкритості. Галузевий рівень перебуває у стані пошуків власної ніші, залишаючись у полоні минулих стереотипів (так само, як центральні органи виконавчої влади, які зупинились на півдорозі до завершення адміністративної реформи).

Лише революція в економічній свідомості, економічному мисленні здатна поставити на раціональну основу господарські процеси всіх рівнів. Економічну, а потім і правову освіту слід запроваджувати ще у шкільних закладах у відповідних формах, якісно поліпшувати у вищих навчальних закладах.

У надзвичайно складному та проблематичному аспекті постає перед нами трудова етика, освячена в інших суспільних середовищах глибокими і стійкими релігійними переконаннями. Войовничий атеїзм радянських часів, міжконфесійні суперечності доби незалежності, поява на українських теренах низки псевдорелігій та релігійних рухів, на жаль, не дають підстав вважати цей фактор синтезуючим у контексті формування основ сучасної раціональної економіки. Водночас загальний позитивний вплив сакралізації суспільства повинен проявитись і в цій царині.

Аналізуючи складові народної, раціональної економіки, слід зазначити, що в Україні, на відміну від інших країн і регіонів, домінуючим, синтезуючим фактором виступатиме, на наш погляд, не релігія, а наука й освіта, де зосереджено найбільший потенціал впливу на формування як соціального капіталу, так і матеріальних активів сфери суспільного виробництва. Тому докорінна модернізація освіти й науки, підготовка висококваліфікованих кадрів усіх рівнів із сучасним економічним мисленням, зміцнення вітчизняних наукових шкіл, створення науково-виробничо-технологічних комплексів, фінансово-промислових груп, технополісів і технопарків, університетських консорціумів тощо мають започаткувати в комбінації зі взаємодією з іншими чинниками рух до раціональної, сучасної економіки зрештою XXI ст.

Важливим є також питання європеїзації нашої економіки шляхом поступового, але неухильного впровадження європейських соціально-економічних і політичних стандартів [4, с. 12–13]. На фоні нинішньої глобальної фінансової кризи економіка європейських країн виявилася відносно стійкішою, здатною адекватно реагувати на її виклики. Україні потрібно йти шляхом європеїзації, підготовки та укладення Угоди про асоціацію, створення посиленої зони вільної торгівлі з ЄС. Є тут свої позитиви та негативи. Досвід показує, що коли ми поглиблюємо співпрацю із розвинутішою економічною системою, яка є більш вибагливою, інтенсивною, технологічно розвинутою, інституційно досконалою – це спонукає наших виробників товарів і послуг до орієнтації на ці стандарти якості, техніко-технологічного рівня своїх виробів, як і представників влади всіх рівнів – до поліпшення своєї діяльності [2, с. 455–456].

Під час періоду незалежного розвитку в Україні переважала експортоорієнтована модель економіки. Сьогодні, на моє переконання, ця модель потребує корекції. Треба впроваджувати експортоорієнтовану модель, але з елементами імпортного заміщення, яке актуальне, насамперед, у машинобудуванні, виробництві готової продукції, а також в аграрній сфері, де ми маємо величезний потенціал.

Посткризовий розвиток економіки мусить бути спрямований на формування розвинутого внутрішнього ринку в галузевому і регіональному аспектах. Нам потрібно об'єднати Україну на засадах виробничої, науково-технологічної кооперації. Повинні бути потужні міжгалузеві та міжрегіональні фінансові, товарні, інвестиційні потоки. У нас є великі підприємства, які знають лише один шлях – на Захід, на зовнішні ринки.

Висновки. За понад 18 років Україна, на превеликий жаль, не спромоглася створити та впровадити науково обґрунтовану економічну політику. Ми навіть не маємо жодного інституту, який би безпосередньо займався питаннями економічної політики. Є науково-дослідні інститути, які узагальнюють досвід інших країн, але не-

має інституту, який був би фундаментом, головною ланкою для формування економічної політики.

Наукове економічне співтовариство не повинно на когось сподіватися, а має й надалі гуртувати свої зусилля для неупередженої оцінки економічного стану України та визначення перспектив її посткризового розвитку.

Література

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств / Пер. з англ. – К., 1993.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / Відп. ред. Пирожков С. І., Трегобчук В. М. – К., 2005.
3. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды. – К., 2000.
4. Світогосподарські пріоритети України: Збірник наукових праць / Відп. ред. Філіпенко А. С. – К., 2005.
5. Sen Amartia. The Idea of Justice. – London, 2009.
6. Structural reforms, fiscal discipline can help unleash Ukraine's economic potential // IMF-Survey, January 23, 2006.

Стаття надійшла до редакції 24 грудня 2009 року

Щодо публікації наукових статей з економічних і політичних наук та національної безпеки у фаховому журналі «Економічний часопис-XXI»

Шановні колеги!

Науковий журнал «Економічний часопис-XXI» – визнаний в Україні та за кордоном науково-аналітичне видання, засноване у 1996 р. У журналі публікуються наукові статті провідних українських та зарубіжних учених, аспірантів і докторантів, народних депутатів України, керівників державних та місцевих органів влади; матеріали наукових конференцій і семінарів; рецензії на наукові монографії тощо. Засновниками наукового журналу «Економічний часопис-XXI» є Інститут суспільної трансформації (директор – проф. О. І. Соскін) та Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (директор – академік НАН України Ю. М. Пахомов).

**Науковий журнал «Економічний часопис-XXI»
внесено до оновленого переліку фахових видань з
економічних та політичних наук і національної безпеки
(Постанова Президії ВАК України №1-05/3 від 14.04.2010 р.).**

Пропонуємо науковцям, викладачам, аспірантам, докторантам, пошукачам публікувати свої оригінальні наукові статті та результати дисертаційних досліджень у науковому журналі «Економічний часопис-XXI» Ці статті зараховуватимуться ВАКом України як фахові.

Вимоги до наукових статей викладені в Інтернеті за лінком: <http://soskin.info/ea/avtory.html>
Додаткову інформацію щодо умов публікації можна одержати
за номерами тел.: (044) 235 8023, 235 9828(27) або e-mail: editor@osp.com.ua

Редакція наукового журналу «Економічний часопис-XXI»